

angleški jezik). V tem smislu bi torej kazalo na začetku uvesti pogovor ali anketo, s katero bi mentorji zaznali, katera področja so za udeležence pomembna in jih tako lahko v večji meri vključili v program. Prav tako je program uspešen pri oblikovanju poklicne identitete, kar je še posebej pomembno glede na to, da je pri precejšnjem delu udeležencev eden od razlogov šolske neuspešnosti neustrezna izbira poklicne poti. Zelo pozitivni pa so bili tudi psihosocialni in socialnointegracijski učinki programa (pridobivanje novih prijateljev, večja socialna prilagojenost, strpnost, boljše delovne navade, večja samozavest, zaupanje vase, odgovornost itd.), ki jih kot take zaznavajo tako udeleženci kot mentorji.

V metodološkem smislu je pomembno poudariti, da je bila uporabljena tako kvalitativna kot kvantitativna metodologija, kar obogati interpretacijo rezultatov in ji da večjo veljavnost. Uporabljena metodologija je bila skrbno pripravljena in testirana, celoten postopek pa tudi podrobno opisan v posebnem poglavju V. Hlebec. Še posebej pomembno in pohvalno je dejstvo, da je bil kvantitativni del instrumentarija poglobljeno ovrednoten z vidika kakovosti merjenja, kar je še vedno prej izjema kot pravilo. V. Hlebec in P. Nadrag tako v poglavju o zanesljivosti in veljavnosti podrobno preverita notranjo konsistentnost merjenih spremenljivk, zanesljivost merjenja po metodah enakovrednosti, vsebinsko, konvergentno in diskriminacijsko veljavnost. V analizi ugotovita, da merjene spremenljivke (anketna vprašanja) v veliki večini konsistentno merijo pričakovane faktorje ter da z različnimi metodami pridemo do podobnih ugotovitev (kar tudi kaže na dobro veljavnost). Tudi zanesljivost merjenja uporabljenih sklopov merjenih spremenljivk je z nekaj izjemami zelo visoka. Skrbna priprava metodološkega instrumentarija se je torej obrestovala v njegovi dobri merski kakovosti. Dobrodošel dodatek so tudi v prilogah publicirani vprašalniki. Objava vprašalnikov je po eni strani pomembna z vidika njihove avtorske zaščite, po drugi strani pa metodološko radovednemu bralcu omogoča podroben vpogled v uporabljene merske instrumente.

Knjiga je kakovostna, podrobna, pregledna in zelo informativna deskriptivna analiza značilnosti in učinkov programa PUM. V bodoče bi spremljanje učinkov programa in njegovo evalvacijo veljalo sistematično spremljati ter ju morebiti nadgraditi z bolj poglobljenimi, kompleksnejšimi metodami in študijami, podobno kot je v pričujoči knjigi že narejeno v poglavju o zanesljivosti in veljavnosti.

Blaž Lenarčič

Matej Kovačič: Zasebnost na internetu/Privacy on the Internet.
Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, zbirka Politike, 2003
111/105 strani (ISBN 961-6455-09-5), 2.900 SIT

prevod Olga Vuković

Še na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je internet z vsemi storitvami, ki jih je tedaj omogočal, veljal za odpornega proti nadzoru s strani države. Danes velja povsem obratno, saj različne državne zakonodaje s svojimi ukrepi in zakoni obvladujejo internet skupaj z vsemi storitvami, ki jih ta nudi. Primer takšnega ukrepa je leta 2000 izvedla ameriška vlada, ko je na strežnike ponudnikov dostopa do interneta namestila sistem *Carnivore*. S pomočjo tega programa vlada spremlja vse dejavnosti uporabnikov interneta, ki jih ti izvajajo v kibernetnem prostoru. Kljub temu, da je uvedba sistema *Carnivore* naletela na močan odpor javnosti, to ni ustavilo ameriške vlade pri nadaljnjem nameščanju programa na strežnike ponudnikov dostopa do interneta.

Takšen nadzor se je po terorističnih napadih na ZDA pričel močno krečiti pod pretvezo ohranitve državne varnosti.

Nadzoru posameznikov, ki je izveden za potrebe varnosti, se v kibernetnem prostoru pridružuje tudi nadzor potrošnikov za potrebe kapitala (prim. projekt *Trusted Computing Platform Alliance*). V zadnjem času smo v zvezi s tem priča velikim diskusijam zaradi problematike internetne izmenjave (t.i. ekonomije obdarovanja) piratskih kopij glasbe in filmov, ki velikim založbam kradejo dobiček. Zaradi tega skušajo založbe pod pretvezo preprečevanja kraje uveljavljati določene ukrepe, ki posegajo globoko v zasebnost posameznikov.

Že iz omenjenih primerov je razviden paradoks, da je nadzor hkrati dober in slab, zaradi česar problem zasebnosti nenehno niha med totalitarizmom in anarhijo. Bistveno vprašanje, ki se pojavlja v zvezi s tem je, kako ujeti tisto pravo ravnotežje oziroma mejo, do katere družba in posameznik lahko posežejo v posameznikove zadeve. In to vprašanje predstavlja enega izmed glavnih izzivov, s katerimi se bomo, kot kaže, intenzivno ukvarjali v ne tako oddaljeni prihodnosti.

Družbeni nadzor je tesno povezan tudi s tehnologijo, ki v veliki meri prispeva k njegovi intenzivnosti in učinkovitosti. V tem smislu imajo danes informatične tehnologije izjemen pomen za nacionalno varnost. Z nadzorom s pomočjo novih tehnologij se srečamo že na ravni čisto vsakdanjega življenja: identifikacija dohodnih telefonskih klicev, ugotavljanje lokacije mobilnega telefona na podlagi radijskega signala (lokacijske storitve), identifikacijske, bančne, nakupovalne ipd. kartice, biometrija, videokamere, t.i. prijazno prisluškovanje itd. Na takšni podlagi lahko o informatični družbi govorimo kot o *družbi nadzora*. Vsi ti primeri namreč kažejo na to, da je stopnja nadzora (čeprav se ga večinoma ne zavedamo) v družbi, v kateri živimo, visoka. Zaradi tega se upravičeno zastavlja vprašanje: kakšen je današnji pomen nadzora in kakšne so njegove pozitivne in negativne posledice? Odgovor na to vprašanje podaja Matej Kovačič v knjigi *Zasebnost na internetu*, v kateri se posveti zlasti vprašanju nadzora in zasebnosti v kibernetnem prostoru.

Kovačič pričenja svojo analizo s kratkim teoretskim pregledom nadzora z različnih področij družbenega delovanja. Pri tem izhaja iz del naslednjih sociologov: Cooley, Ross, Marx, Weber in Foucault. Rdeča nit, ki jo Kovačič razvija skozi celotno knjigo in uspešno umesti v informatično družbo, je Benthamova oziroma Foucaultova ideja *Panoptikona*. Bistvo panoptičnega nadzora je, da se z uporabo negotovnosti doseže prostovoljno podrejanje posameznikov. *Žavest, da smo nenehno vidni, zagotavlja samodejno delovanje oziroma vzpostavitev oblasti na mikroravni. Vidnost je zato neke vrste past. Panoptikon je po Foucaultovem mnenju politična tehnologija, ki deluje na podlagi subtilnih prisil in omogoča vzdrževanje oblasti?* (str. 21). Razlika med Benthamovim Panoptikonom iz leta 1791 in nadzorom v informatični družbi je v tem, da je Panoptikon predvideval optični nadzor, medtem ko slednja deluje s pomočjo nadzora (nevidnih) digitalnih signalov oziroma sledi. Zaradi tega avtor govori o današnji obliki nadzora kot o *elektronskem Panoptikonu*.

S pojavom informatičnih tehnologij se je nadzorovanje posameznikov v družbi poglobilo, okrepilo in nenazadnje postalo tudi precej prefinjeno. Delovanje tovrstnih tehnologij poteka večinoma nevidno, saj informatične tehnologije niso usmerjene k nekemu natančno določenemu cilju, ampak so decentralizirane. Zato je večina današnjega nadzora usmerjenega na področje digitalnih signalov, kar pomeni, da je nadzor neviden (*elektronski Panoptikon*). Takšne vrste nadzor omogočajo tako imenovane *elektronske sledi*, ki jih za seboj puščamo posamezniki s svojim delovanjem (telefonski klic, plačilo s kartico, dvig denarja, obisk zdravnika itd.). *Elektronska sled je torej informacija, ki se shranjuje rutinsko in kaže dejavnost nekega posameznika?* (str. 27). Moč nadzora s pomočjo elektronskih sledi se je močno povečala šele z možnostjo medsebojnega povezovanja različnih podatkov, zbranih na takšen način.

Ko imamo opravka z nadzorom, nikakor ne moremo mimo vprašanja zasebnosti. Zasebnost in njeno varovanje v kibernetnem prostoru predstavlja osrednji del Kovačičeve knjige. Avtor najprej opiše in predstavi informacije ter sledi, ki jih uporabniki storitev interneta puščamo s svojimi aktivnostmi v kibernetnem prostoru. Pri tem loči različne akterje, ki sodelujejo v procesu

izmenjevanja podatkov in informacij. To so: operater telekomunikacij, ponudnik dostopa do interneta, ponudnik internetnih storitev in uporabnik. Vsak izmed naštetih akterjev ima na voljo svoje mehanizme nadzora, ki jih avtor tudi predstavi. Poudarek pri predstavitvi nameni zlasti elektronskim sledem, ki jih uporabniki puščamo pri ponudnikih dostopa do interneta, ter pri ponudnikih internetnih storitev in vsebin.

V nadaljevanju Kovačičeve analize sledi nazorna predstavitev tehnik nadzora, ki jih uporabljajo oglaševalci. Glavna izmed tehnik, ki jo uporabljajo, je nadzor s pomočjo paketkov s podatki, ki jih spletni strežnik pošlje spletnemu brskalniku, ta pa jih shrani na uporabnikov računalnik ter jih vrne strežniku, ko ta od njega to zahteva. Te programe imenujemo piškotki (*cookies*). Piškotki navadno vsebujejo interno ID številko uporabnika in ko se ta giblje po spletnem mestu, spletni strežnik te številke beleži. Tovrstne ID številke je mogoče povezati z drugimi podatki in pri naslednjem obisku kateregakoli uporabnika spletni strežnik ugotovi, če je ta že bil na spletni strani in kaj je tam počel. Prvotna funkcija piškotkov je bila sestavljanje spletne nakupovalne košarice, vendar pa se jih sedaj množično uporablja na vseh vrstah spletnih strani za pridobivanje različnih informacij o obiskovalcih.

Najbolj praktično poglavje knjige *Zasebnost na internetu* obsega analizo varstva zasebnosti v kibernetnem prostoru. Poleg zlorabe informacijske zasebnosti v kibernetnem prostoru poznamo tudi zlorabo prostorske zasebnosti, ki se zgodi z vdorom v računalniški sistem. Takšne posege Kovačič obravnava kot enega izmed najbolj neposrednih napadov na posameznikovo zasebnost. V tem poglavju pride do izraza zmotno (večinsko) prepričanje, da je delovanje v kibernetnem prostoru – razen v redkih primerih – popolnoma anonimno. Večji del poglavja je namenjen uporabnikom storitev interneta z namenom, da bi se seznanili z zaščito pred prestrežanjem podatkov, vdori in zasegom podatkov, brisanjem elektronskih sledi in zaščito pred *tempest* napadi (prestrezanje elektromagnetnih signalov, ki jih oddajajo elektronske naprave). Na koncu poglavja avtor predstavi še kriptografijo in gibanje za elektronsko zasebnost.

Po navedbah Kovačiča danes ogrožajo posameznikovo zasebnost trije pomembni trendi: globalizacija, konvergenca med tehnologijami in multimedialnost. Ti procesi so privedli tudi do potrebe po učinkoviti zakonodaji za zaščito zasebnosti posameznikov. Pravno zaščito zasebnosti državljanov Slovenije avtor predstavi v zadnjem poglavju knjige. Analizo stanja prične z obravnavo obstoječe slovenske zakonodaje in prakse, ki sankcionirata posege v prostorsko zasebnost. O vdoru v računalniški sistem govori v slovenski zakonodaji 242. člen kazenskega zakonika, ki določa, da je vdor kazniv samo pri gospodarskem poslovanju, in če je povzročen z namenom, da bi storilec sebi ali komu drugemu pridobil protipravno premoženjsko korist ali drugemu povzročil premoženjsko škodo. Takšna dikcija zakona, kot ugotavlja avtor, lahko privede do primera, da vdor v računalnik, pri katerem ni povzročena nobena škoda, niti storilec ni pridobil nobene koristi, ostane nesankcioniran. Na tej podlagi avtor ugotavlja, da (še) ni jasno, kako je v tej zakonodaji obravnavan kibernetni prostor. Po njegovem mnenju vdor v računalniški sistem pomeni vstop v tuj prostor. Zato bi se, kot predlaga, v takšnem primeru morali sklicevati na 152. člen, ki prepoveduje neupravičen vstop v tuje prostore, za kar pa bi sodišče moralo sprejeti dikcijo kibernetnega prostora. S tem se pokaže že nešteto krat omenjena slabost prava in sicer, da ne zmore slediti hitremu razvoju tehnologije.

V tem poglavju izstopata predvsem tudi Kovačičevi izčrpni analizi komunikacijske in informacijske zasebnosti v Sloveniji. Pri analizi komunikacijske zasebnosti pride avtor do ugotovitve, da Zakon o kazenskem postopku natančno določa, za katera kazniva dejanja in v katerih primerih je mogoče posegati v zasebnost komunikacij. Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji pa ni tako natančen, saj določa, da se ogrožanje varnosti države lahko kaže v tajnih aktivnostih zoper *strateške interese* Republike Slovenije, te interese pa je mogoče opredeliti ohlapneje.

Za razliko od komunikacijske zasebnosti, je po Kovačičevih ugotovitvah, informacijska zasebnost zakonodajno dobro urejena (zakon o varstvu osebnih podatkov in konvencija o varstvu

posameznikov glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov). Vendar smo kljub dobri zakonodaji in inšpekcijskemu nadzoru na tem področju še vedno priča precejšnjemu neredu. Preprečevanje zbiranja osebnih podatkov pa zaradi organizacijskih zahtev na nekaterih področjih ni uresničljivo. Zato bi bilo, po avtorjevih ugotovitvah, potrebno doseči transparentnost zbiranja in uporabe osebnih podatkov, ter s tem tudi možnost zmanjšanja njihove zlorabe. S tem namenom predlaga avtor razmislek o kadrovskih okrepitvah inšpektorata za varstvo osebnih podatkov.

Knjiga Mateja Kovačiča *Zasebnost na internetu* je dobrodošel, aktualen ter izviren prispevek k razumevanju razvoja, vloge in načina nadzora v današnji družbi. Poleg vsebine je potrebno pohvaliti tudi avtorjev jasen in razumljiv jezik, ter priložen slovar uporabljenih pojmov. Zato knjiga ni namenjena zgolj ozki javnosti, ki se profesionalno ukvarja z obravnavano tematiko, ampak tudi posameznikom, ki na kakršenkoli način delujejo v kibernetnem prostoru.

Tatjana Rakar

Zinka Kolarič, Andreja Črnak-Meglič, Maja Vojnovič:
Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi.
Ljubljana: Založba FDV, zbirka Politični procesi in inštitucije, 2002
186 strani (ISBN 961-235-084-1), 2.800 SIT

Znano je, da pred sistemskimi spremembami v letu 1990 v tako imenovanem »državno-socialističnem sistemu blaginje«, ki se je v svojih različicah oblikoval v državah Srednje in Vzhodne Evrope, formalno ni bilo prostora za zasebne neprofitne organizacije pri zagotavljanju storitev za državo blaginje. Avtorice ugotavljajo, da je bila vloga zasebnih neprofitnih organizacij v nekdanjem državno-socialističnem sistemu blaginje predvsem v tem, da so podpirale potenciale in sposobnost neformalnih socialnih mrež, da so te skrbele za svoje člane. Skladno s spremembami vloge zasebnih neprofitnih organizacij v obdobju tranzicije, saj nastopajo tudi kot producentke storitev na različnih področjih države blaginje (vendar še vedno v majhnem obsegu, kar podrobno prikazuje pričujoča knjiga), narašča tudi pomembnost proučevanje razvoja tovrstnih organizacij tako s stališča njihove vloge v družbi kot proučevanja njihovih značilnosti. Gre za širok spekter organizacij, ki niso niti tržne niti državne, v javnosti pa so označene z različnimi imeni kot so *neprofitne, prostovoljne, neodvisne, civilnodružbene*, pri nas pa se najpogosteje uporablja izraz *nevladne organizacije*. Avtorice so se na podlagi temeljne značilnosti obravnavanih organizacij – njihova raznovrstnost – odločile za uporabo skupnega termina »zasebne neprofitno-volonterske organizacije« tako, da je sam termin tudi hkrati njihova definicija ter opredeljuje njihove skupne značilnosti. Te so po definiciji avtoric naslednje (str. 6): so zasebne, kar pomeni, da so institucionalno ločene od države, oziroma, da so njihovi ustanovitelji zasebne fizične ali pravne osebe; so neprofitne, kar pomeni, da je osnovni smisel njihovega obstoja delovanje v splošne družbeno koristne namene; so organizacije, kar pomeni, da imajo izoblikovano osnovno organizacijsko strukturo in pravila; so prostovoljne, kar pomeni, da članstvo v njih ni zakonsko obvezno, pritegnejo pa večji ali manjši časovni ali denarni vložek volonterjev.

Raziskovalne pristope proučevanja zasebnih neprofitnih organizacij lahko v grobem razdelimo na dve raziskovalni usmeritvi (DiMaggio & Anheier 1990): proučevanje zasebnih neprofitnih organizacij s stališča institucionalne izbire (obravnavajo vprašanje obstoja zasebnih neprofitnih organizacij in temeljijo na pojasnjevanju razlik v razvoju in vlogi zasebnega neprofitnega sektorja v posameznih družbah) ter proučevanje zasebnih neprofitnih organizacij s stališča delovanja in značilnosti samih organizacij (proučujejo značilnosti strukture in delovanja organizacij ter njihovo